Borobudur - biểu tượng Phật giáo và bài toán bảo tồn di sản

ISSN: 2734-9195 10:49 27/06/2026

Đối với những di sản đã được nhân loại cùng nhau gìn giữ qua nhiều thế hệ, mỗi sự can thiệp đều cần được nâng đỡ bởi tinh thần khoa học, sự đồng thuận quốc tế và thái độ khiêm cung trước giá trị của quá khứ.

Đại bảo tháp Borobudur được xây dựng vào thế kỷ VIII–IX tại Trung Java (Indonesia), từ lâu không chỉ là niềm tự hào của đất nước vạn đảo mà còn là một trong những biểu tượng quan trọng nhất của nền văn minh Phật giáo thế giới.

Tuy nhiên, một đề xuất lắp đặt bổ sung chattra (chóp dù nhiều tầng) lên đỉnh bảo tháp chính đang làm dấy lên cuộc tranh luận học thuật và bảo tồn quy mô quốc tế về ranh giới giữa phục dựng biểu tượng tôn giáo và gìn giữ tính nguyên bản của di sản.

Mới đây, World Heritage Watch (WHW) – mạng lưới quốc tế độc lập giám sát quản lý các Di sản Thế giới được UNESCO công nhận, đã công bố báo cáo thường niên năm 2026, trong đó kêu gọi Chính phủ Indonesia tạm dừng toàn bộ công tác chuẩn bị liên quan đến việc lắp đặt chattra tại Borobudur.

Dựa trên các khảo sát thực địa cùng phân tích của các nhà khoa học và chuyên gia bảo tồn Indonesia, WHW cho rằng kế hoạch này có nguy cơ ảnh hưởng đến tính chân thực (authenticity) và tính toàn vẹn (integrity) của di sản.

Ảnh chụp từ trên cao của Borobudur cho thấy cấu trúc hình kim tự tháp và bảo tháp trung tâm (Ảnh: wikipedia.org).

Borobudur và khát vọng khôi phục phần "*còn thiếu*"

Được UNESCO ghi danh là Di sản Thế giới năm 1991, Borobudur được xây dựng dưới triều đại Sailendra. Công trình được xem là kiệt tác kiến trúc, nghệ thuật và tư tưởng Phật giáo, phản ánh thế giới quan Đại thừa qua cấu trúc ba tầng giới tượng trưng cho hành trình tu chứng.

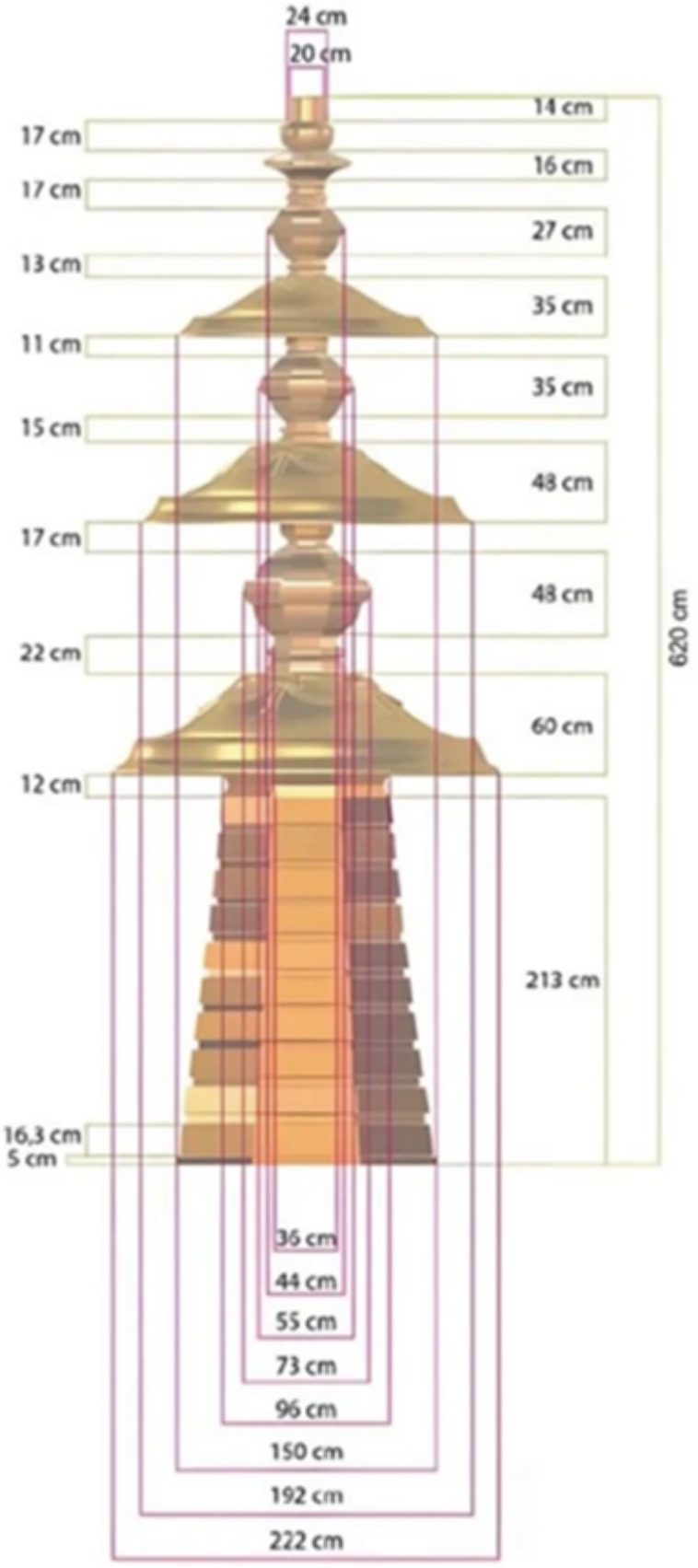
Từ năm 2023, Indonesia xúc tiến kế hoạch lắp đặt một chattra bằng đồng trên đỉnh bảo tháp chính.

Trong biểu tượng học Phật giáo, chattra là chiếc lọng nhiều tầng đặt trên đỉnh bảo tháp, tượng trưng cho sự che chở của Chính pháp, trí tuệ, lòng từ bi và sự thành tựu tâm linh. Đối với nhiều Phật tử, một bảo tháp không có chattra được xem như chưa hoàn chỉnh về mặt biểu tượng.

Ý tưởng phục dựng chattra đã được một số học giả và giới Phật giáo đề xuất từ đầu thế kỷ XX với mong muốn khôi phục hình thái nguyên thủy của Borobudur.

Tuy nhiên, nhiều nhà khảo cổ học lại cho rằng nếu không có bằng chứng khảo cổ học đủ sức thuyết phục thì việc bổ sung một cấu kiện hoàn toàn mới sẽ làm thay đổi lịch sử của di tích, đồng thời có nguy cơ ảnh hưởng đến kết cấu nguyên gốc của bảo tháp.

Theo đề xuất hiện nay, công trình mang tên "*Chattra Triratna Dasabhumi*" sẽ cao khoảng 6,2 m, nặng gần 800 kg và được cố định vào khối đá cổ bằng tám neo thép không gỉ kết hợp nhựa epoxy, cắm sâu khoảng 300 mm.

Thiết kế bản vẽ kiến trúc mái vòm bằng đồng dự kiến cho Borobudur. Trích từ Báo cáo của Tổ chức World Heritage Watch năm 2026. Ảnh: buddhistdoor.net

Bốn mối quan ngại từ giới bảo tồn di sản quốc tế

Bản phân tích trong báo cáo WHW do Catalin Ivancov, đại diện ICOMOS Indonesia (Ủy ban Quốc gia Indonesia thuộc Hội đồng Quốc tế về Di tích và Di chỉ – cơ quan tư vấn chuyên môn của UNESCO), biên soạn đã chỉ ra bốn vấn đề cốt lõi.

Thứ nhất: Thiếu bằng chứng khảo cổ học đủ mạnh

Theo Ivancov, đến nay chưa tồn tại hồ sơ khảo cổ học hoàn chỉnh nào chứng minh rằng bảo tháp chính của Borobudur nguyên thủy từng có một chattra. Điều này đặc biệt quan trọng bởi các nguyên tắc phục dựng của UNESCO yêu cầu mọi can thiệp phải dựa trên bằng chứng khảo cổ xác thực. Báo cáo nhắc lại trường hợp kỹ sư Hà Lan Theodoor van Erp, người chỉ huy đợt trùng tu khoa học đầu tiên của Borobudur giai đoạn 1907–1911.

Trong quá trình nghiên cứu, Van Erp từng thử lắp ráp một mô hình chattra từ các mảnh đá thu được tại hiện trường. Tuy nhiên, sau khi đánh giá, chính ông đã tháo dỡ công trình thử nghiệm này vì cho rằng số lượng hiện vật còn lại không đủ để khẳng định Borobudur từng có một chóp chattra hoàn chỉnh.

Thứ hai: Thiếu quy trình đánh giá theo yêu cầu của UNESCO

Ivancov cũng chỉ ra rằng cho đến nay Indonesia vẫn chưa trình Báo cáo Đánh giá tác động di sản (Heritage Impact Assessment) lên Trung tâm Di sản Thế giới UNESCO, mặc dù đây là yêu cầu trong quyết định gần nhất của Ủy ban Di sản Thế giới đối với Borobudur.

Trong khi đó, bản đánh giá nội bộ do Bộ Tôn giáo Indonesia yêu cầu cũng chưa được công bố rộng rãi, khiến giới chuyên môn khó có điều kiện phản biện độc lập.

Thứ ba: Những rủi ro đối với kết cấu công trình

Báo cáo dẫn kết quả đánh giá kỹ thuật năm 2024 của BRIN (Cơ quan Nghiên cứu và Đổi mới Indonesia), cho thấy phần kết cấu đá ở bảo tháp trung tâm hiện đã xuất hiện tình trạng phân mảnh và suy giảm liên kết.

Trong bối cảnh Indonesia nằm trên một trong những vành đai địa chấn hoạt động mạnh nhất thế giới, việc bổ sung thêm một tải trọng gần 800 kg lên đỉnh công trình có thể làm gia tăng nguy cơ ảnh hưởng đến sự ổn định lâu dài của di tích.

Theo Ivancov, điều này có khả năng tác động trực tiếp đến Giá trị Toàn cầu Nổi bật (Outstanding Universal Value) – tiêu chí cốt lõi giúp Borobudur được UNESCO công nhận là Di sản Thế giới.

Thứ tư: Di sản hay mục tiêu phát triển du lịch?

Một điểm khác được báo cáo đặt ra là quá trình thúc đẩy dự án.

Theo Ivancov, nhiều thông cáo của Chính phủ Indonesia đã xem việc lắp đặt chattra như một giải pháp nhằm thu hút thêm khách hành hương và khách du lịch quốc tế, phù hợp với mục tiêu đón 17 triệu lượt khách quốc tế vào cuối năm 2026.

Ông cho rằng điều này phản ánh xu hướng từng nhiều lần được Ủy ban Di sản Thế giới lưu ý: các can thiệp lớn tại Borobudur đôi khi được thúc đẩy trước khi hoàn tất đầy đủ các đánh giá khoa học và bảo tồn cần thiết.

Ảnh: wikipedia.org

Góc nhìn học thuật: Liệu Borobudur vốn đã hoàn chỉnh?

Quan điểm của WHW cũng được củng cố bởi nhiều nghiên cứu học thuật gần đây.

Một nghiên cứu được bình duyệt công bố năm 2025 trên tạp chí Paradigma: Jurnal Kajian Budaya của Đại học Indonesia cho rằng các bảo tháp thuộc truyền thống kiến trúc Sailendra – bao gồm Mendut, Pawon, Sewu và Plaosan – đều không có chattra.

Điều này gợi mở khả năng Borobudur ngay từ đầu đã được thiết kế hoàn chỉnh mà không cần phần chóp nhiều tầng như quan niệm phổ biến hiện nay.

Ngày 10/4/2026, ICOMOS Indonesia cũng chính thức gửi Tuyên bố Quan ngại tới Trung tâm Di sản Thế giới UNESCO, cảnh báo những nguy cơ đối với tính xác thực của di tích cũng như bày tỏ lo ngại về mức độ minh bạch trong quá trình triển khai dự án.

Quan điểm của Chính phủ Indonesia

Ở chiều ngược lại, Bộ Tôn giáo Indonesia cùng những người ủng hộ dự án cho rằng việc bổ sung chattra phản ánh nguyện vọng tâm linh của cộng đồng Phật giáo trong nước.

Theo họ, các cuộc khai quật trước đây của Theodoor Van Erp trên đỉnh bảo tháp đã phát hiện nhiều phiến đá hình quạt, các đoạn thân bát giác và hệ thống chốt ghép, đủ để giả định rằng nơi đây từng tồn tại một cấu trúc chóp.

Tháng 4/2026, Bộ trưởng Văn hóa Indonesia Fadli Zon đã trình bày đề xuất này trước UNESCO tại Paris, nhấn mạnh Borobudur là một "*di sản sống*", đồng thời khẳng định mọi bước triển khai sẽ được thực hiện một cách thận trọng và dựa trên cơ sở khoa học.

Theo kế hoạch mới, việc lắp đặt chattra – ban đầu dự kiến tiến hành vào dịp Đại lễ Vesak năm 2026 – đã được lùi sang tháng 8.

Không phải mọi Phật tử Indonesia đều đồng thuận

Theo báo cáo của WHW, ngay trong cộng đồng Phật giáo Indonesia cũng tồn tại nhiều quan điểm khác nhau.

Một số vị tăng sĩ cùng các tổ chức Phật giáo trẻ cho rằng việc dựng chattra chỉ nên được tiến hành khi đã có bằng chứng khảo cổ học rõ ràng và đạt được sự đồng thuận rộng rãi của giới chuyên môn.

Các tổ chức văn hóa địa phương tại làng Borobudur, trong đó có hiệp hội Ruwat Rawat Borobudur, cũng kêu gọi tạm hoãn dự án.

Theo họ, Borobudur không chỉ là di sản của cộng đồng Phật giáo Indonesia mà còn là tài sản văn hóa chung của toàn nhân loại; vì vậy, mọi thay đổi cần đặt tính xác thực lịch sử lên hàng đầu.

Ảnh: icomosindonesia.org

Khi bảo tồn cũng là một thực hành của trí tuệ

Trong kết luận, Catalin Ivancov tiếp tục kêu gọi Indonesia tạm dừng mọi hoạt động chuẩn bị cho đến khi hoàn tất đầy đủ báo cáo đánh giá tác động di sản độc lập theo đúng quy trình của UNESCO.

Theo ông, mọi đánh giá cần xem xét toàn diện các khía cạnh: giá trị di sản, bằng chứng khảo cổ, an toàn kết cấu, khả năng đảo ngược của công trình cũng như những tác động ngoại giao nếu một trong những biểu tượng Phật giáo quan trọng nhất thế giới bị thay đổi.

Báo cáo của WHW nhấn mạnh:

"*Thánh địa Phật giáo Borobudur là di sản thế giới thuộc về toàn nhân loại. Ngay từ những năm 1950–1960, Indonesia đã khẳng định việc bảo tồn Borobudur là trách nhiệm chung của cộng đồng quốc tế. Trong giai đoạn phục hồi 1973–1983, đã có 23 quốc gia và tổ chức quốc tế cùng tham gia hỗ trợ, vì vậy*

cộng đồng quốc tế có quyền lợi chính đáng trong việc giám sát và quản lý di sản này".

Ngày nay, mặc dù Indonesia là quốc gia có dân số Hồi giáo lớn nhất thế giới với khoảng 87,1% dân số theo Hồi giáo (thống kê năm 2024), quốc gia này vẫn lưu giữ một di sản tôn giáo phong phú. Kitô giáo chiếm khoảng 10,5%, Ấn Độ giáo 1,7%, trong khi Phật giáo khoảng 0,7%, tương đương gần hai triệu tín đồ.

Dù cộng đồng Phật giáo hiện đại không đông, Borobudur vẫn là chứng tích sống động của thời kỳ hưng thịnh dưới các vương triều Srivijaya và Sailendra, đồng thời là biểu tượng tinh thần chung của các truyền thống Đại thừa, Theravāda và Vajrayāna tại Indonesia.

Cuộc tranh luận về chattra vì thế không đơn thuần là câu chuyện thêm hay bớt một cấu kiện kiến trúc. Ở tầng sâu hơn, đó là sự đối thoại giữa niềm tin và chứng cứ, giữa khát vọng phục dựng biểu tượng tâm linh với trách nhiệm gìn giữ tính chân thực của lịch sử. Đối với những di sản đã được nhân loại cùng nhau gìn giữ qua nhiều thế hệ, mỗi sự can thiệp đều cần được nâng đỡ bởi tinh thần khoa học, sự đồng thuận quốc tế và thái độ khiêm cung trước giá trị của quá khứ.

Tác giả: **Craig Lewis**/Chuyển ngữ: **Minh Trí**
Nguồn: https://www.buddhistdoor.net